

**Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és
Társadalomtudományi Kar
Irodalomtudományi Doktori Iskola**

Kosztrabszky Réka
**Az elbeszéléstechnika sajátosságai Szabó Magda korai
regényeiben**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető: Dr. Thimár Attila CSc
A Doktori iskola vezetője: Dr. Hargittay Emil DSc egyetemi tanár
2020

1. A kutatás előzményei, problémafelvetés

Szabó Magda prózaművészete nem tartozik a legkutatottabb témák közé – egyelőre még meglehetősen kevés a műveivel narratológiai és poétikai szempontból foglalkozó, átfogó elemzés igényével készült tanulmányok száma. Különösen igaz ez a szerző hatvanas éveiben megjelent regényeire, melyek a mai napig marginális helyet foglalnak az írói életművel foglalkozó szakirodalomban. Ennek oka az, hogy a szerző első kettő, viszonyítási pontként kijelölt regényeihez (*Freskó*, 1958; *Az őz*, 1959) képest ezeket a műveket a mindenkor irodalomkritika kevésbé sikerültnek ítéli meg, így csak elvétve teszi/tette vizsgálódások tárgyává.

Témaválasztásom indoka az a meggyőződés, hogy ezek az alkotások – többek között – narratív komplexitásuk okán érdemesek a bővebb vizsgálatra. Mivel azonban egy igen termékeny alkotói évtized műveit vizsgáltam, szükségszerűnek mutatkozott egy szelekciós szempont kidolgozása, ezért olyan írásokat állítottam az elemzések középpontjába, melyeket az első két mű narratív technikájának másolataként határozott meg a recepció, illetve amelyek egymáshoz képest eltérő formai sajátosságokkal bírnak. Így esett a választásom a *Disznótor*, *A Danaida*, a *Mózes egy, huszonkettő*, illetve a *Katalin utca* című regényekre. A vizsgálatba bevontam a *Freskó*, illetve *Az őz* című regényeket is, hiszen ezek is az életmű első szakaszába tartoznak, és narratív szempontból még további vizsgálatokat igényelnek.

Azért döntöttem a narratológiai megközelítés mellett, mert úgy gondolom, hogy a narrációs technikák vizsgálata elengedhetetlen a

Szabó Magda műveivel foglalkozó későbbi kutatások számára, hiszen minden értelmezésnek a narratív szöveg az alapja, és a magyar recepció ebből a szempontból még hiányos.

A dolgozat egyik célja, hogy rámutasson, a korabeli recepció sokkal inkább ideológiai, mintsem esztétikai szempontból ítélte meg ezeket a műveket, s hogy az egyes kritikusi vélemények milyen módon ismétlődtek és rögzültek az elmúlt évtizedekben. A másik célja pedig a fentebb említett regények narratív komplexitásának bizonyítása.

2. Módszertan és felépítés

A disszertáció két részre tagolódik. Az első egységben Szabó Magda korai regényeinek egy lehetséges recepciótörténetét írtam meg, mivel hipotézisem szerint a korabeli kritika ezen regények narratív és poétikai jellemzőit a marxista esztétika elvárásainak szempontjából tárgyalta, s meglehetősen leszűkítette az egyes alkotások értelmezési keretét, továbbá narrato-poétikai eljárásaikat is felületesen ítélte meg.

Rövid áttekintést nyújtottam a választott regények megjelenésének irodalmi kontextusáról, s a marxista esztétika és irodalomtudomány irodalmi alkotások értékelését meghatározó szempontjairól. A Szabó Magda-recepció bemutatása során nemcsak az egyes kritikák, recenziók, esetenként tanulmányok egyszerű áttekintésére törekedtem, hanem egyúttal rámutattam azok hiányosságaira, tévedéseire vagy felszínes olvasataira is.

Mivel az író hatvanas években megjelent regényeinek fogadtatását nem lehet megérteni az első két mű recepciójának ismerete nélkül, ezért a rájuk vonatkozó kritikákat is bevontam a vizsgálatba.

A második egységben a szerző regényszövegeit elemeztem. A regények narratológiai sajátosságainak vizsgálata során kiemelten foglalkoztam a hang, a nézőpont, és az időrend kérdésével, mely minden egyes regényelemzésem alapját képezi. A legfontosabb kiindulópontot és alapvetést Gérard Genette elmélete képezte, melyben a narratív szöveg három elemzési kategóriáját (idő, mód, hang) különböztette meg, s megfogalmazta fokalizációs elméletét. Genette elmélete mellett Mieke Bal új szempontjait (a fokalizáció gyakorisága, a szereplői perspektíva szűkítésének/tágításának a szerepe, a narratív információ észlelhetősége stb.) is alkalmaztam az elemzések során.

A hang kérdésének elemzése során a belső monológ formai sajátosságaival, funkcióival, tipologizálásával foglalkoztam elsődlegesen, s e vizsgálat alapját Dorrit Cohn *Áttetsző tudatok* című könyve szolgáltatta. Az időrend, valamint a fokalizáció analízisének fogalmi alapját Gérard Genette *Narratív diskurzusok* című műve képezte.

A narráció és (a Paul Ricoeur-i értelemben vett) identitás összefüggései ugyancsak fontos vizsgálati szempontot jelentettek az analízis során, tekintve, hogy a Szabó Magda-i hősök küzdenek saját töredékes identitásukkal. Mivel az identitás az elbeszélés és emlékezés kontextusában jön létre, a regényszövegek emlékezőtechnikai jellemzőit is számba vettem, illetve az említetteken felül az egyes

szövegeknek megfelelő poétikai módszereket (például mítoszkritikai vagy testpoétikai szempontokat) is igénybe vettem.

3. Új eredmények

A szerző hatvanas években megjelent regényei recepciójának áttekintése során kimutathatóvá vált egy olyan tendencia, melynek célja az író alkotásainak esztétikai és politikai engedményeket tevő lektúr-regényekként való beállítása volt. A kritikusok szerint ugyanis Szabó Magda későbbi műveiben meglehetősen háttérbe szorultak a szocialista realizmus által megkívánt tematikai elemek (társadalmi változások, fejlődés, kommunista értékek stb.), továbbá nem bírnak olyan értékekkel, mint az első regényei, s céljuk csupán a szórakoztatás. A kortárs irodalomkritika ezt a viszonyulást úgy vette át, hogy közben eltekintett a kor irodalmi kontextusától – s attól, hogy a kritikusoknak inkább ideológiai, mintsem esztétikai szempontú ellenvetései voltak –, s a kérdéses regények újraolvasása is elmaradt.

Az egyes szövegelemzések azt mutatják, hogy hiba lenne Szabó Magda műveit lektúrként elkönyvelni, mivel narratív és poétikai megoldásaik változatosak és összetettek. A vizsgált elbeszélés-technikák igen komplex időviszonyokat hoznak létre a szövegekben, s a szereplők mentális világának ábrázolása (a gondolatok idézése, mentális nyelv átvétele, illetve az egyes monológformák használata) mindig összhangban áll az alakok jellemével, s használatuk narratív funkcióval (feszültségkeltés, gondolatok ütköztetése, információszabályozás) bír. A szereplői perspektívák hordozta információk összeillesztésének olvasóra

bízott feladata jelentős koncentrációt vár el a befogadótól, ami nem tartozik a lektúrirodalom fő ismérvei közé.

A disszertáció eredményei azt mutatják, hogy a hatvanas években megjelent Szabó Magda-regényeket mindenképpen érdemes és szükséges más értelmezési irányból is megközelíteni, hiszen ezen szövegek vizsgálata elengedhetetlen az életmű sajátosságainak felméréséhez, és a magyar irodalomtörténetben való majdani elhelyezéséhez is.

4. Publikációk a disszertáció témakörében

- *Irreális színterek – A térviszonyok és az emlékezés kapcsolata Szabó Magda Katalin utca című regényében*, Irodalmi Szemle, 2020/2, 58–65.
- *„Író nő vagy nő író?” – A hatvanas évek Szabó Magda-regényeinek recepciója*, Tiszatáj, 2019/6, 88–103.
- *Az új, vérbeli női epikus születése – Szabó Magda első regényeinek recepciója = Szabó Magda száz éve – A PTE BTK centrumú Kortárs Világirodalmi KutatóKör, a PTE BTK Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszéke, valamint a PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke közös konferenciájának előadásai, Pécs, 2017. október 25–26.*, szerk. SOLTÉSZ Márton, V. GILBERT Edit, Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2019, 30–46.
- *Az elbeszéléstechnika sajátosságai Szabó Magda Freskó című regényében = Kitáruló ajtók – Tanulmányok Szabó Magda műveiről*,

szerk. KÖRÖMI Gabriella, KUSPER Judit, Eger, EKE Líceum Kiadó, 2018, 51–64.

- *A test és tekintet szerepe Szabó Magda Az őz című regényében*, Irodalmi Szemle, 2018/7–8, 82–93.
- *Az omnisciens elbeszélő szerepe Szabó Magda A Danaida című regényében*, Tanulmányok – Studies – Studije, 2017/2, 55–70.
- *Az elbeszéléstechnika sajátosságai Szabó Magda Disznótor című regényében*, Partitúra, 2017/1, 51–64.
- *Az elbeszélés-technika sajátosságai Szabó Magda Mózes egy, huszonkettő című regényében*, Irodalomismeret, 2017/3, 60–71.
- *A mítosz szerepe Szabó Magda A Danaida című művében = Átjárások-áthallások – az Eötvös Collegium Magyar műhely 2014. évi konferenciájának előadásai*, szerk. HANTÓ Réka, MUNTAG Vince, MELHARDT Gergő, VARGA Nóra, Budapest, ELTE Eötvös József Collegium, 2016, 53–69.
- *Narrációs technikák és paratextusok Szabó Magda korai regényeiben*, Létünk, 2015/2, 147–168.